

Riigi liikmeõiguse teostamine Euroopa sotsiaaluuringu infrastruktuuris ESS ERIC 2023–2024. aastal

I ESS ERIC eesmärgid ja töökord

Euroopa Sotsiaaluuring (*ESS – European Social Survey*) on rahvusvaheline sotsiaalteaduslik uuring ja selle läbiviimiseks vajalik teadustaristu, mida juhitakse rahvusvahelise Euroopa sotsiaaluuringu infrastruktuuri (ESS ERIC) abil. ESS eesmärgiks on tagada ühiskondade arengu ja inimeste käitumise uurimiseks kõrge kvaliteediga andmestik. Andmeid kogutakse alates 2001. aastast. Eesti ühines ESS uuringuga 2004. aastal. Kokku on kogus üle 500 000 inimese andmed ning vähemalt ühes küsitlusvoorus on osalenud kokku 38 riiki. Eri riikide andmete võrreldavuse tagamiseks nõutakse rangete protseduurireeglite järgimist. Kogutud andmed võimaldavad analüüsida hoiakute, institutsioonide arengu ja inimeste käitumise vahelist seost ning mitmeid muid protsesse ühiskondades. ESSi andmeid kogutakse igal teisel aastal. 2023. aasta augustis algas üheteistkümnnes rahvusvaheline andmete kogumise voor. Eelmises, kümnendas voorus, osales kokku 31 riiki.

ESS ERIC-ut juhib Üldkogu (*General Assembly*), mis nimetab ametisse direktori. Direktori ülesandeid täidab professor Rory Fitzgerald Londoni City Ülikoolist. ERIC töökorra sätestab põhikiri (*ESS ERIC Statutes*). Tegevusaasta põhitegevused võetakse kokku aastaaruandes (*Annual Activity Report*), mis on kättesaadavad ka ESS ERIC-u inglisekeelsel kodulehel. Üldkogu liikmed on liikmesriikide poolt ERIC-usse nimetatud esindajad, kes koordineerivad riiklikult Euroopa Sotsiaaluuringu läbiviimist liikmesriikides. Eesti esindajaks on Sotsiaalministeerium nimetanud alates 2024. aasta veebruarist dr Marion Pajumetsa (Sotsiaalministeeriumi teadusnõunik). Üldkogu koguneb reeglina kaks korda aastas ning selle tööd juhib alates 2023. aasta novembrist professor Ann-Helén Bay (Oslo Metropolitan University), kes on väga pikka aega olnud ESSi teadlaste töörühma liige. Üldkogu uus juht valiti 18.10.23 toimunud üldkogu elektroonilisel koosolekul ning enne seda juhtis üldkogu Michael Breen Limericki Ülikoolist, Iirimaaalt. Üldkogu tööd toetavad kaks alalist komisjoni – Teaduskomisjon ja Metodoloogia komisjon, mille liikmed valitakse reeglina Üldkogu hulgast ja need roteeruvad. Seejuures otsustati 2023. a novembris suurendada metodoloogia komisjoni liikmete arvu kuult kaheksale ning teaduskomisjoni liikmete arvu kaheksalt kümnele. Lisaks nendele komisjonidele on veel juhtimise ja strateegia töörühm (*Governance and Strategy Working Group*) ning üldkogu liikmete hulgast roteeruv Finantskomisjon.

ESS ERIC peakorteris (London City Ülikool) tegutseb ESS teadlaste töörühm (*Core Scientific Team*), nende tööks on uuringu igapäevase andmekogumise ja analüüsi koordineerimine. Teadlaste töörühma juhib ESS ERIC direktor. Tema vastutab ka liikmesriikide teadustöö koordinaatorite kogu (*National Coordinators' Forum*) töö korraldamise eest. Eestit esindab seal alates 11. andmete kogumise voorust dr Liisa Talving, keda vanemapuhkuse ajal asendab Sabina Trankmann Tartu Ülikoolist. Eesti teadustöö koordinaator vastutab Eesti osauuringu läbiviimise eest.

Seni on olnud ESS ERIC registreeritud Suurbritannia ja Põhja-Iiri Ühendkuningriigis. ESSi statuudi järgi vaatab ESS-ERICu üldkogu iga nelja aasta järel üle nii registreerimise asukoha riigi kui peakorteri asutuse. Kui Brexiti järelmina saab Ühendkuningriigist kolmas riik määruse (EÜ) nr 723/2009 tähenduses, siis võib saada ESS-ERICu (ajutiseks) peakorteriks Norra. Praegu arendatakse Norras välja ühtset andmeladu ja Norrast on palgatud konsortsiumi andmehalduse kontrollijad-arendajad. Asjade edasine käik sõltub UK ja Euroopa Liidu

kokkulepetest teaduspoliitika küsimustes ning sellest, kas ja mil määral saab Suurbritannia jätkata osalemist ELi teaduskonsortsiumites. 29.04.2020 toimunud ERICu üldkogu koosolekul otsustati, et kui ELi õigus seda võimaldab, jätkab peakorter tegutsemist Londonis ka järgmisel perioodil, ehk juuni 2021 – juuni 2025. 2022. aasta kevadel informeeris ESS ERICu peakorter üldkogu liikmeid, et kaalutakse konsortsiumi õigusliku aluse muutmist tulumaksusoodustusega, avalikuks hüvanguks tegutsevaks ettevõtteks. Mõnede riikide vastuseisu tõttu ei ole esialgu selle ettepaneku realiseerimisega edasi mindud.

ESS ERIC-usse kuulub praegu 27 riiki, kümnendas andmete kogumise voorus osales kokku 31 riiki, sealhulgas ka külalisstaatutes riigid (ühekordne osalus). Enamik 10. voorus osalenud liikmesriike on 2023 aasta kevadeks oma andmed ESS ERIC-u ühtses andmebaasis avaldanud, sealhulgas ka Eesti. Need on nüüd tasuta kättesaadavad teadlastele, ajakirjanikele ja poliitikakujundajatele. Lisaks Euroopa Sotsiaaluuringu läbiviimisele, tegeleb ERIC ka ESS andmete analüüsimise võimaluste parandamisega, nendel andmetel põhinevate erinevate teenuste väljatöötamisega ja muuga, osaledes nende lisaülesannete rahastamiseks Euroopa Horisondi konkurentsipõhistes taotlusvoorudes.

ESS ERICu suurimad väljakutsed 2023–2024. aastal on olnud toimetulek koroonapandeemia tagasilöökidega, Ukraina sõja mõju (Venemaa staatuse peatamine, Ukrainale tasuta osalemise võimaluse loomine), üldine hinnatõus, mis on viinud liikmesriikide osalustasude tõstmiseni ja uuringu läbiviimise kulude suurenemiseni, põhimõttelised muudatused andmete kogumise metodoloogias (järg-järguline üleminek elektroonilisele andmekorjele) ning jätkuv ebakindlus Suurbritannia ja Euroopa Liidu teadusruumi reguleerimise küsimustes. Lisaks 2023. aasta sügistalvel vahetus ESS ERIC üldkogu juhataja ja uuenesid üldkogu komisjonide koosseisud.

II Eesti liikmelisus ESS ERIC-us

Alates 2013. aastast on ESS Euroopa Teaduse Infrastruktuuri ERIC (*European Research Infrastructure Consortium*) projekt. Eesti on üks ESS ERIC 14-st asutajaliikmest. Vastavalt Vabariigi Valitsuse 31.01.2013. a korraldusele nr 39 teostab ESS ERIC-us Eesti riigi liikmeõigusi Sotsiaalministeerium.

Eestis juhib Euroopa Sotsiaaluuringu läbiviimist ESS Nõukoda, mis ühendab uuringuga seotud osapooli: Sotsiaalministeerium, Tartu Ülikool, Eesti Teadusagentuur, Statistikaamet. Nõukoda koguneb Tartus vähemalt kord aastas, muul ajal toimub töö peamiselt elektroonilise infovahetuse-teavitusega. Enne ESS ERIC Üldkogu või teadustöö koordinaatorite kogu kokkusaamisi arutatakse läbi Eesti peamised seisukohad.

Liikmelisus ESS ERIC-us annab Eestile olulist teavet ja võrdlusvõimalusi järgmistes küsimustes:

- kaardistab Euroopa riikide sotsiaalset struktuuri, inimeste elutingimusi ja hoiakuid ning interpreteerib Euroopa sotsiaalse, poliitilise ja moraalse olemuse muutusi;
- aitab arendada ning levitada teaduslikke standardeid riikidevaheliste sotsiaalteaduslike võrdlusuuringute läbiviimisel. Selleks keskendutakse uuendustele näiteks küsimustike koostamisel ja eeltestimisel, valimite loomisel, andmete kogumisel, et vähendada vigu ning suurendada uuringute usaldusväärsust ning täpsust;
- aitab töötada välja usaldusväärsed riigi edusamme kirjeldavaid indikaatorid, mis põhinevad elanike arusaamadel ja hinnangutel ühiskonna eesmärkide kohta;
- aitab kaasa Euroopa sotsiaalteadlaste koolitamisele võrdlevate kvantitatiivsete uuringute läbiviimise ja analüüsi alal;
- parandab sotsiaalseid muutusi kajastavate andmete nähtavust ja kättesaadavust teadlaste, seaduselojate ning ka laiema kogukonna hulgas.

2022. aastal toetas Sotsiaalministeerium kümnenda vooru andmete analüüsimist 40 000 euroga, tellides Tartu Ülikoolilt selles mahus analüüse. 2023.–2024. aastal tellib Sotsiaalministeerium ESS-i andmetel põhinevaid analüüse kokku 80 000 euro eest. Analüüs keskendub tervise ebavõrdsuse teema käsitlemisele.

III Liikmemaks ja tegevuse rahastamise küsimused

ESS ERIC-us on kehtestatud liikmesriikidele kindla suurusega liikmemaks, mis võtab arvesse nende SKP suurust. Eesti uuendatud liikmemaksu suuruseks määrati 2022. aasta lõpul 25 000 eurot. ESS ERIC rahandusaasta kestab 1. juuni – 31. mai. Liikmemaks tuleb tasuda hiljemalt rahandusaasta alguses ettemaksuna. Viimati tasus Sotsiaalministeerium liikmemaksu 2024. aasta juunis.

Kõik ESS ERIC-us osalevad riigid on võtnud endale kohustuse rahastada andmete kogumist ja analüüsi. Eestis rahastati seni uuringu läbiviimist Teadustaristu teekaardi meetmest, ent 2019. aastal arvati ESS uuring teekaardi nimistust välja. Sealt alates on andmete kogumise rahastamine muutunud problemaatiliseks. Püsivat riigipoolset rahastusmehhanismi praegu ei ole. 2021. aastal algatas Sotsiaalministeerium koos Riigikantselei, HTMi ja Eesti Teadusagentuuriga RITA4 meetmest rahastatava uuringu, mille peamiseks eesmärgiks on anda sisendit riigile oluliste rahvusvaheliste ühiskonnauuringute rahastamise mudeli väljatöötamiseks. Uuring valmis 2022. a sügisel ja sisaldas mõningaid soovitusi püsivama rahastuse tagamiseks. Loodame, uute teadusrahastuse meetmete väljatöötamisel ja avamisel ka Euroopa Sotsiaaluuringu vajadusi arvestatakse. Seejuures esitas Sotsiaalministeerium 2024. a juunis toetuskirja ESSi kandmiseks Eesti teadustaristu teekaardile.

Riiklikus statistikas kajastub ESS ERIC-u Eesti liikmemaks HTM-i poolt kogutavas teadus- ja arendustegevuse riigipoolse rahastamise statistikas (osaluskava).